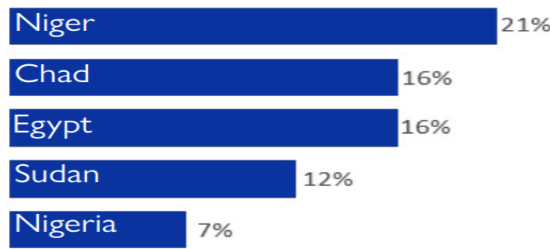

Bireyin Özgürlük Hakkının Sınırı ve Devletin Münhasır Egemenliği: Libya'daki Göçmen Gözaltı Merkezleri

Ayşenur AYGÜL¹

Uluslararası Göç Örgütü'nün (*International Organization for Migration, IOM*) Mart-Nisan 2020 tarihli Libya Göçmen Raporu'na göre, ülkede kırktan fazla ülkeden en az 625 bin göçmen bulunmaktadır.² Göçmenlerin çoğu komşu ülkelerden gelen insanlardan oluşmaktadır. Göçmenlerden yaklaşık 1500'ü Ulusal Mutabakat Hükümeti kontrolündeki resmi gözaltı merkezlerinde (*detention center*) tutulmaktadır. Bunun dışında binlerce göçmenin daha militanlar tarafından kontrol edilen göçmen gözaltı merkezlerinde tutulduğu bilinmektedir.³ Süregiden iç savaş sebebi ile net bir sayıya ulaşılması şu an için mümkün görünmemektedir.

MAIN NATIONALITIES

Kaynak: Libya's Migrant Report, Round 30 March-April 2020, IOM Displacement Tracking Matrix, s.4

¹ Araştırma Asistanı, Göç Araştırmaları Vakfı (Türkiye Göç Araştırmaları Merkezi).

²“Libya's Migrant Report: Round 30” (Tripoli, 2020), https://displacement.iom.int/system/tdf/reports/DTM_R30_Migrant_Report.pdf?file=1&type=node&id=906.

³ Ömer Karasapan, “Libya and Its Migrants Confront New Threats”, Brookings, 20 Mayıs 2020, <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2020/05/20/libya-and-its-migrants-confront-new-threats/n>

Libya Göç Profili

Libya hem düzenli hem de düzensiz göçmenler için hem bir hedef ülke hem de transit ülke olması sebebi ile yıllardır göç alan bir ülkedir. Tarihsel olarak Libya'ya göçmen akışı 1960'larda petrol ve hidrokarbon kaynaklarının keşfini takiben başlamıştır. Böylece Körfez ülkeleri ile birlikte milyonlarca göçmen işçi için hedef ülkelerden biri haline gelmiştir. Bu ilk dönem göçlerde göçmen profilini komşu Arap ülkelerden gelen ve nitelikli olmayan insanlar oluşturmaktayken, ağırlıklı olarak Mısır ve Tunuslular ön plana çıkmaktadır.⁴

1990'lara gelindiğinde Libya'ya gelen göçmen profilinde değişiklikler oldu ve Sahra altı Afrika ülkelerinden gelen göçmenlerin sayısı giderek artmıştır. 1992 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Lockerbie saldırısı şüphelilerinin yargılanmak üzere teslim edilmemesi üzerine, Libya'ya karşı 2000 yılına kadar sürecek olan bir ambargo başlatmıştır. Kaddafi yönetimindeki Libya, Arap ülkelerden bu süreçte beklediği desteği görememiştir. Bunun üzerine Kaddafi Pan Afrikacılık politikasını başlatarak ülkenin kapılarını Sahra altı Afrika'dan gelen göçmenlere açmıştır.⁵

Giderek sayıları artan Afrikalı göçmenlere karşı Libya halkının artan göçmen karşıtı tutumları, düşmanca tavırları sebebi ile bu bağlamda yaşanan bazı çatışmalar sebebi ile 2000'li yılların başında Libya göçmenlere karşı daha kısıtlayıcı politikalara girişme kararı almıştır. Ancak bu faktörlerin yanında Libya'yı bu karara iten bir diğer önemli neden Libya'nın yasadışı göçmen kontrolü konusunda uluslararası siyasette kabul edilebilir ve dikkate alınır bir aktör olmak istemesidir.⁶ Uzun yıllardır ambargo sebebi ile küresel politikada yalıtılmış olan Libya'nın bu isteği rasyonel bir tercih olmuştur. Bu çerçevede Libya göç politikasında daha katı kurallara başvurmuş, 2005'e kadar yaklaşık 1,5 milyon göçmeni ülkeden çıkarmış ve Avrupa Birliği ülkeleri ile düzensiz göçe karşı iş birliği yapmaya başlamıştır.⁷

⁴ "Migration Profile Libya", 2013, 1, http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm.

⁴ Christine Aghazarm, Patrice Quesada, ve Sarah Tishler, "Migrants Caught in Crisis, The IOM Experience in Libya" (Geneva, 2012), p.10, https://publications.iom.int/system/files/pdf/migrationcaughtincrisis_forweb.pdf.

⁵ "Migration Profile Libya", 1.

⁷ Aghazarm, Quesada, ve Tishler, "Migrants Caught in Crisis, The IOM Experience in Libya", p. 10.

2000'lere kadar Arap ve Afrikalı göçmenler için hedef ülke konumunda olan Libya, göçmenlerin statüsünün kötüleşmesi sebebi ile yeni yüzyılda transit ülke olarak, özellikle İtalya ve Malta'ya geçişlerde ön plana çıkmaya başlamıştır.⁸ Ancak Arap ayaklanmalarının Libya'ya da sıçraması ve bunu takiben ülkede başlayan çatışmalar ve iç savaş sonucu yıllardır göç almış bir ülke olarak ön plana çıkan Libya göç veren ülkeler arasında hızla yükselmiştir. 2000'li yılların ilk on yılında (net sayı konusunda bir uzlaşma olmamakla birlikte) Libya nüfusunun yaklaşık %25'ini teşkil edecek şekilde 2 milyon ile 2,5 milyon arasında göçmenin ülkede yaşadığı tahmin edilmektedir.⁹ 2011 sonunda ise 422 binden fazla Libyalı ve 768 binden fazla göçmen Avrupa'ya ve komşu ülkelere geçerek ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Ülkeyi terk edenlerden bir kısmı tekrar geriye dönmüş olsa da çatışmaların 2014 yılında tekrar yükselmesi ile birçoğu tekrar ülke dışına göç etmiştir.¹⁰

Bu noktada Libya'da 2011 sonrasında da yaşanan sorunlar ve iç çatışma ile beraber göçmenlerin durumu daha da kötüleşmiş olmasına rağmen hedef ülke ve transit ülke olarak rağbet görmeye devam ettiği de unutulmamalıdır.¹¹ Nitekim halen birçok göçmen de Libya'da kalmaya devam etmektedir.¹² Libya'nın iç savaşa rağmen hala önemli sayıda göç almasının başlıca birkaç nedeni vardır. İlk olarak, ülkedeki istikrarsızlık ortamı göçmenlerin ülkeye giriş çıkışını kolaylaştırmaktadır. İlki ile bağlantılı şekilde ikinci olarak çatışmalar, yönetim ve ordunun parçalanmışlığı ve ekonomik kriz altında göçmen ve insan kaçakçılığını artmıştır. Göçmen ticareti ve insan kaçakçılığı, 2011'den beri Libya'da sayıları gittikçe artan silahlı grup ve milislere ve ayrıca güney ve doğu bölgelerindeki marjinal topluluklarda yaşayan insanlara kazançlı iş fırsatları sunmaktadır. Bu milislere ve aşiretlere büyük miktarda gelir sağlarken göçmenler içinde ülkeye giriş fırsatı sunmaktadır. Son olarak, ülkedeki kayıt

⁸ Aghazarm, Quesada, ve Tishler, 1.

⁹ Aghazarm, Quesada, ve Tishler, 9.

¹⁰ "2015 Situation Report on International Migration, Displacement and Development in a Changing Arab Region International Organization for Migration" (Beirut, 2015), 18, https://publications.iom.int/system/files/pdf/sit_rep_en.pdf.

¹¹ "Libya 2016 Migration Profiles&Trends", 2016, 10, https://migration.iom.int/docs/DTMLibya2016_Migration_Profiles&Trends.pdf.

¹² Matteo Capasso vd., "Libya Country Report", 2019, 23, <https://static1.squarespace.com/static/5afd4286f407b4a0bd8d974f/t/5df25c4673bd3911931d2927/1576164430045/Libya+-+Country+Report+Final.pdf>.

dışı istihdam potansiyeli ve Libya dinarının diğer kuzey Afrika ülkeleri para birimine kıyasla göreceli istikrarı bu durumun en temel nedenlerinden biridir.¹³

Göçmen Gözaltı Merkezlerine Hukuki Bir Bakış

Uluslararası hukuka göre ilke olarak devletlerin ülkeleri üzerinde tam ve münhasır yetkisi vardır. Bu çerçevede devletler, yabancıların ülkeye girip girmemesi ve girmesinin ve burada kalmasının hangi koşullara tâbi olacağı hakkında münhasır olarak karar vermeye yetkilidir. Yani, devletlerin yabancıları ülkesine kabul etmeme serbestisi vardır. Ancak bu yetkisinin uluslararası hukuk tarafından çizilen belli sınırları bulunmaktadır.¹⁴

Devletler ülkeleri üzerinde münhasır egemenliğe sahip olduklarından, ülkeye giriş ve çıkış kurallarına uymayan yabancıları sınır dışı etme yetkisine sahiptirler. Bunun dışında yasalara uygun olarak bir devletin ülkesinde bulunan yabancıların sınır dışı edilmesi de belli şartlar altında mümkün olabilmektedir. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin 13. maddesi bu konu ile ilgilidir: "Taraf Devletler, ülkelerinde yasal olarak bulunan bir mülteciyi, ulusal güvenlik veya kamu düzeni ile ilgili sebepler dışında sınır dışı edemeyeceklerdir." Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 13. maddesi ise şöyledir: "Bu Sözleşmeye taraf bir devletin ülkesinde hukuka uygun olarak bulunan bir yabancı, bu ülkeden ancak yasaya uygun biçimde verilmiş bir karar uyarınca sınır dışı edilebilir..." Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'de de benzer ifade vardır. Bu sözleşmenin 22. maddesi şu şekildedir: "Göçmen işçiler ve aile fertleri, ancak, kanunlara uygun olarak yetkili makamın vereceği karar gereğince, bir Taraf Devletin ülkesinden sınır dışı edilebilir." Tüm bunlar şunu işaret etmektedir; yasalara uygun şekilde ülkede bulunan yabancıların halk sağlığını koruma,¹⁵ ulusal

¹³ Capasso vd., 21–22.

¹⁴ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri II* (Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1989), 29–30; Ahmet Çalık, "Devletin Yabancıları Ülkesine Kabul Sorunu ve Son Vize Uygulamaları Üzerine Bir Not", *Ankara Barosu Dergisi*, 1981, 42, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/1981-1/4.pdf>.

¹⁵ Soorej J. Puthoopparambil, Magdalena Bjerneld & Carina Källestål (2015)

Quality of life among immigrants in Swedish immigration detention centres: a cross-sectional questionnaire study, *Global Health Action*, 8:1, 28321, DOI: 10.3402/gha.v8.28321, s.1.

güvenlik ve kamu düzeni saikleri çerçevesinde kanunlar doğrultusunda verilen bir kararla sınır dışı edilebilmesi söz konusudur. Bu sınır dışı etmeye karşı uluslararası sözleşmeler bazı güvenceler sağlamıştır.¹⁶

Devletlerin sınır dışı etme uygulaması ise göçmenlerin sınır dışı edilene kadar bir yerde tutulması sonucunu doğurabilmektedir. İdari gözetim (*administrative detention*) olarak bilinen bu uygulama IOM tarafından şu şekilde tanımlanmıştır: “idari veya adli bir makam tarafından emredilen hapsedme yoluyla dolaşım özgürlüğü üzerindeki kısıtlama.”¹⁷ Sınır dışı etmek üzere gözaltı merkezinde tutma şeklindeki özgürlük kısıtlaması uygulamaları, devlet menfaatleri çerçevesinde ülkesel (kamusal) düzenle alakalı bir konudur.¹⁸ Bir yabancıнын bu şekilde tutulması devletin münhasır yetkisinden kaynaklansa da bir bireyin hareket özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Ancak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve diğer birçok uluslararası sözleşmede belirtildiği gibi özgürlük herkes için bir haktır ve kimse keyfi olarak göz altına alınamaz ya da tutuklanamaz. Herkes için tanınmış olması sebebi ile yabancı, vatandaş veya vatansız olsun herkes için geçerlidir.¹⁹ Birbirine zıt görünen bu iki durum çerçevesinde göçmenlerin gözaltı merkezlerinde belli bir süre tutulması, devletlerin ülkeleri üzerindeki münhasır yetkileri ve ülkelerinde kamu düzenini korumak üzere, kişilerin özgürlük hakkını belirli şartlar altında ve istisna olarak sınırlandırılması şeklinde ortaya çıkan bir göç yönetim aracıdır. Ancak bu her ne kadar meşru bir araç olsa da yasadışı göçle mücadelenin ötesinde gereksiz tutuklamalara yol açabilmektedir. Göçmenlerin gözaltına alınması genellikle kişileri tanımlamak ve uyrukları

¹⁶ Ancak bu konu bu çalışmanın sınırları dışında kaldığından burada yer verilmeyecektir. Bu konu ile alakalı şunlara bakılabilir: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 13, Etkili başvuru hakkı, Avrupa Konseyi, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme’ye Ek 7 No’lu Protokol Madde 1 https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/08/26/AIHS_7_protokol.pdf, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 13- Yabancıların sınır dışı edilmelerine karşı usuli güvenceler http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf

¹⁷ Richard Perruchoud ve Jillyanne Redpath-Cross, *Glossary on Migration*, 2. baskı (Geneva: IOM, 2011), 27, https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml25_1.pdf.

¹⁸ Simin Yalçıntaş Deli, “Uluslararası İnsan Hakları Ve Mülteci Hukuku İle 6458 Sayılı Kanuna Göre Sığınmacıların İdari Gözetimi” (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, 2020), 13, <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/71307/616747.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

¹⁹ İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 3 ve 9. Maddeleri (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf), Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 9. Maddesi (<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. Maddesi (https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf).

belirlemek, kişilerin yetkisiz giriş yapmasını önlemek ve sınır dışı edilme kararının yaptırımını sağlamak içindir. Bazı transit ülkeler, göçmenleri ülkeyi düzensiz bir şekilde terk etmelerini önlemek için alıkoymaktadır. Bazı durumlarda ise sığınmacılar iltica başvurusu hakkında bir karar beklerken gözaltına alınır.²⁰ Sınır dışı etme amacı olmaksızın da gözaltı durumu söz konusu olabilmektedir; sığınmacıların talep veya kimlik belgelerini doğrulama gibi çeşitli idari nedenlerle de gözaltına alınması söz konusu olabilmektedir.²¹

Göçmenlerin gözaltı merkezlerinde tutulması “son çare” olarak başvurulması gereken ve her bir durum için gereklilik ve orantılılığın ayrı ayrı kontrol edilmesi gereken bir uygulamadır.²² Keyfi Gözaltı Çalışma Grubuna (*Working Group on Arbitrary Detention-WGAD*) göre, göçmenlerin “gözaltı kararı bir hakim tarafından verilmeli ve onaylanmalı ve idari gözaltının değil, her bir bireysel durumun düzenli, otomatik ve yargısal incelemesi yapılmalıdır.”²³ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’sinin (*International Covenant on Civil and Political Rights- ICCPR*) özgürlük ve güvenlik hakkını tanımlayan 9. maddesinin 4. fıkrası şöyledir: “Gözaltına alınarak veya tutularak özgürlüğünden yoksun bırakılan bir kimse, tutulmasının hukukiliği hakkında hemen karar verebilecek ve eğer tutulması hukuki değilse salıverilmesine hükmedebilecek bir mahkemeye başvurma hakkına sahiptir.”²⁴ Tüm bunlar göstermektedir ki, gözaltı son çare olarak uygulanacak bir uygulama olsa da bunun hukukiliği devletlerin elindeki bu yetkinin en önemli şartıdır. Yani “bir kişinin idari bir işlemle gözaltına alınmasına, ancak kanunda bir hükmün uygulanması halinde izin verilebileceği anlamına gelir.”²⁵ Gözaltı süresi de özgürlüğü kısıtlanmış bir kişi

²⁰ “Immigration Detention And Alternatives to Detention”, 1, erişim 01 Eylül 2020, https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ODG/GCM/IOM-Thematic-Paper-Immigration-Detention.pdf.

²¹ Soorej J. Puthoopparambil, Beth M. Ahlberg, ve Magdalena Bjerneld, “It is a thin line to walk on”: Challenges of Staff Working at Swedish Immigration Detention Centres”, *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being* 10, sayı 1 (2015): 1, <https://doi.org/10.3402/qhw.v10.25196>.

²² “Immigration Detention And Alternatives to Detention”, 1.

²³ “Annual Report of 15 January 2010”, op. cit., para. 61, 2015, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/102/94/PDF/G1010294.pdf?OpenElement>.

²⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>

²⁵ “International Standards On Immigration Detention And Non-Custodial Measures, International Migration Law Information Note”, 2016, 3, https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ICP/IML/IML-Information-Note-Immigration-Detention-and-Non-Custodial-Measur.

için oldukça kritik bir konudur. Bununla ilgili IOM şunu belirtmiştir: “gözetimin azami süresi kanunla belirlenmelidir ve bu hiçbir durumda sınırsız veya aşırı uzun olmamalıdır. Bu sürenin dolmasından sonra kişi serbest bırakılmalıdır.”²⁶

Her ne kadar uluslararası hukuk devletlere yukarıda belirtilen koşullarda göçmenlerin gözetiminde tutulması yetkisini vermişse de bu istisna ve en son başvurulacak bir çare olarak düşünülmelidir. Dahası, gözetimden önce buna alternatif olacak önlemler düşünülmelidir. Gözetimle alternatif önlemler konusu 2016'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu oybirliğiyle kabul edilen New York Mülteci ve Göçmenler Bildirgesi'nde de belirtilerek konunun hassasiyeti bir kez daha uluslararası arenada gösterilmiştir.²⁷ Gözetimle alternatif önlemlere şunlar örnek gösterilebilir; “açık veya yarı açık tesislerde tutma, kayıt şartı ile serbest bırakma, raporlama, belirli bir idari alanda ikamet etme yükümlülüğü ile serbest bırakma, tahvil veya kefaletle serbest bırakma, kontrollü serbest salıverme ve elektronik izleme.”²⁸ WGAD ise bunun da ötesine geçerek “Göçmenlerin gözetimine alınması aşamalı olarak kaldırılmalıdır” iddiasını savunmaktadır.²⁹

Göçmenlerin gözetim durumlarının uluslararası hukuk bakımından incelenmesi bağlamında ele alınacak son nokta gözetim şartlarıdır. Gözetim şartlarının insancıl ve insan onurunu zedelemeyecek şekilde olması gerekir. ICCPR'nin 10. maddesine göre: “Özgürlüğünden yoksun bırakılan herkes, insani muamele ve insanın doğuştan sahip olduğu insanlık onuruna saygı görme hakkına sahiptir.”³⁰ Göçmenlerin gözetimine alınması,³¹ ceza muhakemesi hukukundaki “gözetim” ve “tutuklama” tedbiriyle benzerlik göstermekle birlikte, suç işlenmesinin bir sonucu olmaması nedeniyle ondan ayrılır.³² Gözetim merkezlerin de tutulan göçmenlerle adli ve cezai işlemler sonucu

²⁶ “Immigration Detention And Alternatives to Detention”, 2.

²⁷ New York Declaration for Refugees and Migrants , Madde 33, https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/71/1

²⁸ “International Standards On Immigration Detention And Non-Custodial Measures, International Migration Law Information Note”, 8.

²⁹ “Annual Report of 15 January 2010,” para.55 ve33.

³⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>

³¹ Burada şu not edilmelidir: göçmenlerin gözetimine alınması genellikle idari bir önlemdir, ancak yetkisiz girişin cezai bir işlem olduğu Devletlerde ceza hukuku uyarınca gözetim uygulanabilir. (“Immigration Detention And Alternatives to Detention”, 1.)

³² Yalçıntaş Deli, “Uluslararası İnsan Hakları Ve Mülteci Hukuku İle 6458 Sayılı Kanuna Göre Sığınmacıların İdari Gözetimi”, 15.

hapishanelerde tutulan kişilerin durumları birbirinden farklıdır. Bu sebeple “göçle ilgili gözaltı merkezleri hapishane benzeri koşullarla benzerlik taşımamalıdır.” Dahası, bu tesislerden sorumlu yetkililer güvenlik güçleri olmamalıdır. Disiplin kuralları cezaevi tesislerinde yürürlükte olan kurallardan belirgin şekilde farklı olmalıdır. Bu tür tesislerde çalışan yetkililer, insan hakları, kültürel hassasiyet ve yaş ve cinsiyet konularında eğitilmelidir.³³ Ayrıca giysi, yatak takımı, gıda, kişisel hijyen, sağlık hizmetleri, egzersiz ve spor, kitap ve dini ibadet gibi ihtiyaçlar da karşılanmalıdır.³⁴

Libya Gözaltı Merkezlerinde Durum

Libya'ya transit ülke olarak gören ve Avrupa'ya geçme düşüncesindeki pek çok insan için bu ulaşılması mümkün olmayan bir hedef olarak kalmaktadır. Dahası Libya'dan Akdeniz'e açılan birçok göçmen ya Akdeniz'de ölmekte ya da yakalanarak Libya'daki göçmen gözaltı merkezlerinde tutulmaktadır. Sadece 2019 yılında Libya'dan ayrılan göçmenler arasında toplam 409 ölüm kaydedilmiştir.³⁵ Ülkeyi terk etme aşamasında yakalanan göçmenler ise gözaltı merkezlerinde çok kötü şartlarda tutulmaktadır.

Libya'da genellikle ülkenin kuzeyindeki Sabratha, Trablus ve Bingazi gibi insan kaçakçılarının ve çeşitli ülkelerden gelip Avrupa'ya geçmek isteyen göçmenlerin yoğunlaştığı şehirlerde toplam 34 göçmen gözaltı merkezi bulunuyor.³⁶ Bunlardan 24 tanesi Ulusal Anlaşma Hükümeti (GNA) İç İşleri Bakanlığının kontrolündeki Yasadışı Göçle Mücadele Dairesi (DCIM) tarafından yönetiliyor. Bunların dışında, yerel milislerin yönettiği daha birçok merkez var.³⁷ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) (*United Nations High Commissioner for Refugees-UNHCR*) 17 Temmuz 2020 rakamlarına göre yaklaşık olarak 2.234 mülteci ve göçmen Libya'da

³³ “International Standards On Immigration Detention And Non-Custodial Measures, International Migration Law Information Note”, 5.

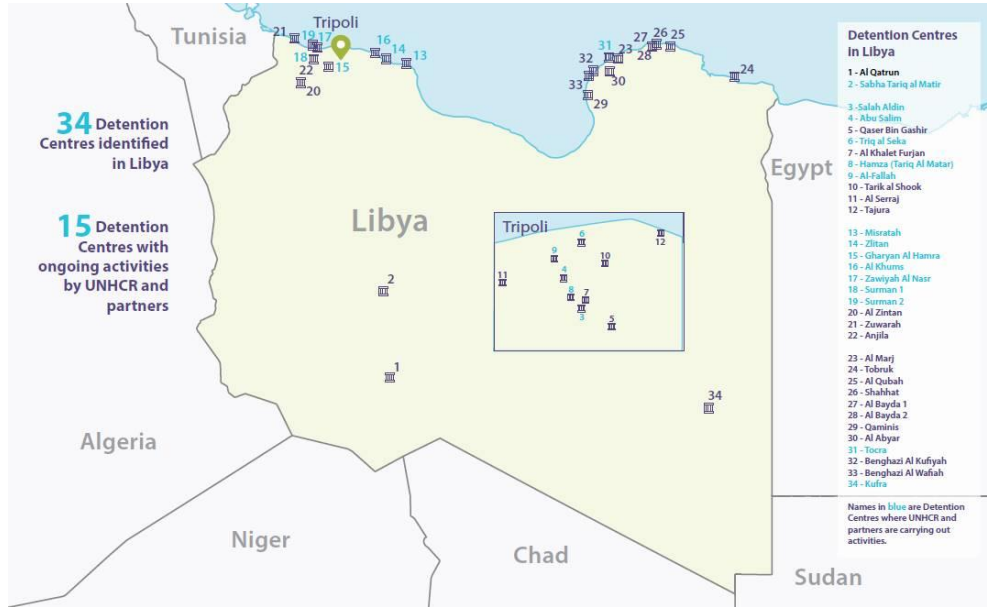
³⁴ Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallar, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/876b6--Mahpuslarin-Islahi-Icin-Asgari-Standart-Kurallar.pdf>

³⁵ Capasso vd., “Libya Country Report”, 23.

³⁶ Engin Gül, “Görmezden Geline Trajedi: Libya'da Göçmen Gözaltı Merkezleri”, *Perspektif*, 01 Kasım 2017, <https://perspektif.eu/2017/11/01/libya-gocmen-goezalti-merkezleri/>; “Libyan Detention Centers: A Legal Analysis”, XChange, erişim 01 Eylül 2020, http://xchange.org/map/Libya_DC.html.

³⁷ Mehmet Enes Beşer ve Fatimah Elfeitori, ““Libya Detention Centres: A State of Impunity”” (Ankara, 2018), 6, <https://aybu.edu.tr/gpm/contents/files/550Libya-Detention-Centres.pdf>.

gözaltı merkezlerinde tutulmaktadır. 2020 yılının ilk yedi ayında is 231 mülteci ve sığınmacı buralardan serbest bırakılmıştır.³⁸

Kaynak³⁹: XChange, Libyan Detention Centers, http://xchange.org/map/Libya_DC.html

Gözaltı merkezleri eski okullar ve hangarlar gibi metruk binalardan oluşmaktadır. Kapasitesinden çok daha fazla insanın bir arada bulunduğu bu merkezlerde göçmenler insanlık dışı koşullarda yaşamak zorunda bırakılmaktadır. Yeterli gıda, su ve tıbbî hizmete ulaşmak ise çok zor. Ancak mültecilerin ve göçmenlerin gözaltı merkezlerinde yaşadığı sorunlar sadece bunlarla sınırlı değil. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin Aralık 2018 tarihinde yayınladığı raporda da detaylı olarak ele alındığı gibi Libya'da göçmenlerin ve mültecilerin gözaltı merkezlerinde çalışmaya zorlandığı, işkence gördüğü, tecavüze uğradığı, hatta katledildiği bilinmektedir.⁴⁰ Tüm

³⁸ “UNHCR Update: Libya 17 July, 2020”, 17 Temmuz 2020, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNHCR_Libya_Update_17_July_2020.pdf.

³⁹ Site haritayı “Map of detention centers in Libya” başlıklı ve 15 Ocak 2017 tarihli bu resmi UNHCR Libya’dan almıştır.

⁴⁰ “No Escape From the Hell: EU Policies Contribute to Abuse of Migrants in Libya | HRW”, 2018, <https://www.hrw.org/report/2019/01/21/no-escape-hell/eu-policies-contribute-abuse-migrants-libya>; “Libya’s Migrants and Refugees With Tuberculosis ‘Left to Die’ in Detention Centres”, *UN News*, 07

bunların yanı sıra gözaltında tutulan göçmenler tüberküloza yakalanarak hayatını kaybetmektedir. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin (OHCHR) sözcüsü Rupert Colville geçen yıl Trablus'taki Zintan Göçmen Gözaltı Merkezi ziyareti sonrasında durumun "korkunç" olduğunu ifade etmiştir.⁴¹ Komiserlik ayrıca "tüberkülozlu mülteci ve göçmenlerin ölüme terk edildiğini" belirtmiştir.⁴²

Ülkede gözaltı merkezlerinde tutulan göçmenlerin tüm bunların yanı sıra iç savaş sebebi ile de tehdit altında olması konunun bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. 2 Temmuz 2019 gecesi Halife Hafter'e bağlı güçler Libya'nın batısındaki saldırısını yoğunlaştırmışken Tajoura Gözaltı Merkezi'ne bağlı bir binaya yapılan hava saldırısı sonucu, merkezde bulunan elliden fazla göçmen hayatını kaybetmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) saldırıyı "savaş suçu" olarak nitelendirmiştir.⁴³

Uluslararası toplum tarafından, Libya'da gözaltı merkezlerindeki göçmenlerin yaşadığı sorunların tek sorumlusu sadece Libya olarak görülmemektedir. AB ve özellikle İtalya uzun zamandır Libya'dan gelen düzensiz göçü önlemeye yönelik Libya ile birlikte hareket etmektedir. 2000'li yıllar boyunca İtalya ile Kaddafi rejimi ile göç akışını engellemeye ve geri kabulü artırmaya odaklanan çok sayıda anlaşma imzalanmıştır.⁴⁴ 2000 yılında düzensiz göçe karşı iş birliğini içeren anlaşma, 2003 yılında geri kabul anlaşması, 2007'de düzensiz göçü azaltmak için deniz sınırlarının ortak devriye ile gezilmesine dair bir anlaşma, 2008 Dostluk Anlaşması (doğrudan göçle ilgili olmamakla birlikte, düzensiz göçü önlemeye yönelik bazı hükümler de içermektedir), Libya-İtalya Göç İş Birliği Mutabakat Zaptı (2012) (eğitim programları,

Haziran 2019, <https://news.un.org/en/story/2019/06/1040011>; "İtalya-Libya göç anlaşmasının yıl dönümünde korkunç koşullarda mahsur kalan mülteciler serbest bırakılmalı", *Uluslararası Af Örgütü*, 01 Şubat 2018, <https://www.amnesty.org.tr/icerik/italya-libya-goc-anlasmasinin-yil-donumunde-korkunc-kosullarda-mahsur-kalan-multeciler-serbest-birakilmali>; "Desperate and Dangerous: Report on the Human Rights Situation of Migrants and Refugees in Libya", 2018, <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/LY/LibyaMigrationReport.pdf>.

⁴¹ "Press Briefing Note on Libya" (Geneva, 2019), <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=24681&LangID=E>.

⁴² "Press Briefing Note on Libya"; "Libya's Migrants and Refugees With Tuberculosis 'Left to Die' in Detention Centres".

⁴³ "Global Detention Project Annual Report 2019", 2019, 5, <https://www.globaldetentionproject.org/global-detention-project-annual-report-2019>.

⁴⁴ Anja Palm, "The Italy-Libya Memorandum of Understanding: The baseline of a policy approach aimed at closing all doors to Europe? – EU Immigration and Asylum Law and Policy", *Istituto Affari Internazionali*, 2017, <file:///C:/Users/AyşenurAygül/Downloads/TheItaly-LibyaMemorandumofUnderstandingThebaselineofapolicyapproachaimedatclosingall.pdf>.

göçmenlerin tutuklanması ve gönüllü iade programları ile ilgili)⁴⁵ ve son olarak 2017 yılında iki ülke arasında göç akışını engellemeye yönelik bir anlaşma imzalanmıştır.

2008 Dostluk Anlaşması ile İtalya tarafından sağlanacak olan beş milyar Euro karşılığında, Libya'nın düzensiz göçü durdurmaya yönelik çabalarını artırması öngörülmektedir. Bu anlaşmanın bir parçası olarak göçmenleri Avrupa Birliği'ne ulaşmadan durdurmak için Libya'nın, İtalyan Deniz Kuvvetleri ve Sahil Güvenlik ile birlikte kara ve denizdeki faaliyetlerini koordine etmesi planlanmıştır.⁴⁶ 2012 yılında da İtalya, Libya ile güvenlik konusunda Libya üzerinden gelen düzensiz göç ile mücadele amaçlı bir mutabakat zaptı imzaladı. Yasadışı göçmenlerin gönüllü olarak Libya'ya geri gönderilmesinin kolaylaştırılması, düzensiz göçmenler için bir gözaltı merkezinin inşasını, Libya polisi için sınır yönetimi ve kontrol eğitimini ve her iki taraf arasında bilgi alışverişini öngörülmekteydi.⁴⁷ Ancak bu ortaklık, hem iç savaşın patlak vermesi nedeniyle Libya hükümetinin çökmesi hem de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) Hirsi Jamaa Kararı"⁴⁸ sonucu 2012'de askıya alınmıştır.⁴⁹ İtalya ile Libya (Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti) son olarak 2017 yılında yasadışı göçmen akışını engellemeye dönük bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, İtalya'nın Libya'nın askeri ve sınır denetimi güçleriyle iş birliği yapabileceği belirtilmiştir. Anlaşma imzalandığından beri İtalya hükümeti ve AB, denizde devriye gezmesi ve Avrupa'ya denize açılan göçmenleri geri dönmeye zorlaması için Libya Sahil Güvenliğine botlar, eğitim, finansal ve diğer türde destekler sağlamaktadır.⁵⁰ UNHCR rakamlarına göre, anlaşmanın imzalanmasından bu yana geçen üç yıl içinde

⁴⁵ "Migration Profile Libya", 8.

⁴⁶ Aghazarm, Quesada, ve Tishler, "Migrants Caught in Crisis, The IOM Experience in Libya", 10.

⁴⁷ "2015 Situation Report on International Migration Migration, Displacement and Development in a Changing Arab Region International Organization for Migration", 109.

⁴⁸ Bu karar AİHM tarafından 2012 yılında verilmiştir. Hirsi Jamaa ve Diğerleri / İtalya davasında Mahkeme Somali ve Eritre'den 2009'da İtalyan makamları tarafından denizde yakalanan ve çıkış noktaları Libya'ya geri dönmek zorunda kalan 200'den fazla insanın durumunu değerlendirmiştir. AİHM bu karar ile İtalya'nın Afrikalı göçmenleri ve sığınmacıları açık denizlere dökerek insan hakları ilkelerini ihlal ettiği sonucuna varmıştır. ("Italy: 'Historic' European Court Judgment Upholds Migrants' Rights", *Amnesty International*, Şubat 2012, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2012/02/italy-historic-european-court-judgment-upholds-migrants-rights/>.)

⁴⁹ Palm, "The Italy-Libya Memorandum of Understanding: The baseline of a policy approach aimed at closing all doors to Europe? – EU Immigration and Asylum Law and Policy".

⁵⁰ "İtalya-Libya göç anlaşmasının yıl dönümünde korkunç koşullarda mahsur kalan mülteciler serbest bırakılmalı".

en az 40.000 kişinin denizde yakalanarak, Libya'ya götürülmüştür.⁵¹ Böylece anlaşma çerçevesinde İtalya'ya ulaşması önlenen göçmenler fiziki ve psikolojik pek çok farklı türden istismara uğrayacakları Libya'daki gözaltı merkezlerine getirilerek buralarda tutulmaktadır. 2017 yılında imzalanan anlaşma bu yılın şubat ayında otomatik olarak iki yıl için yenilendi.

Libya'daki göçmen gözaltı merkezlerinin durumu İtalya tarafından bilinmesine rağmen düzensiz göçü önleme saikiyle, göçmenlerin insan hakları ihlallerine maruz kalacakları merkezlere gönderilmesi konusunda Libya ile yaptığı anlaşma pek çok uluslararası kuruluş tarafından eleştirilmektedir. Eleştiriler, anlaşmaların insan hakları boyutunun olmaması üzerine yoğunlaşmaktadır.⁵² Eleştiriler oldukça haklı olmasına rağmen, konuyla ilgili ciddi anlamda yapıcı adımların atılması henüz söz konusu değildir. İç savaşın devam ettiği ülkede uluslararası kuruluşların dahi çalışmalarını çok zor şartlar altında gerçekleştirdiği düşünülecek olursa konuyla ilgili kısa vadede bir çözüm olasılığının pek de mümkün olmadığını söylemek yerinde olacaktır.

Sonuç

Bu çalışma Libya'nın kısa bir göç profilini verdikten sonra, göçmenlerin gözaltı merkezlerinde tutulmasının uluslararası hukuk bakımından nasıl ve ne şartlarda mümkün olacağını ortaya koymuştur. Ardından Libya'nın göçmen gözaltı merkezlerindeki durumu ele almıştır.

Libya'nın göç politikası, uluslararası ilişkileri ile paralel gelişmeler gösterecek şekilde şekillenmiştir. 1990'lardan 2000'lerin ilk yıllarına kadar küresel politikadaki dışlanmışlık sebebi ile Pan-Afrikacılık politikası ile Sahra altı ülkelerden gelen göçmenlere kapılarını açan Libya, 2000'li yıllarda ülkesinden Avrupa'ya düzensiz göçü engelleyecek şekilde AB ile işbirliği içinde hareket etmiştir.

⁵¹ "Italy: Halt Abusive Migration Cooperation with Libya ", *Human Rights Watch*, 2012, <https://www.hrw.org/news/2020/02/12/italy-halt-abusive-migration-cooperation-libya>.

⁵² Aghazarm, Quesada, ve Tishler, "Migrants Caught in Crisis, The IOM Experience in Libya".

Devletin ülkesindeki egemenlik hakkının bir yansıması olan göçmenlerin belirli şartlarda göz altında tutulması, bireyin özgürlük hakkını kısıtlaması sebebi hassas bir konudur. Göçmenlerin gözaltında tutulması istisnai ve son çare olarak başvurulması gereken ve bir hâkimin verdiği karara dayanması gereken bir uygulamadır. Ayrıca uygulama kanunla düzenlenmiş olmalı ve kanunda belirtilen gerekçe ve sebeplere dayanmalıdır.

Libya'daki göçmen gözaltı merkezlerinde göçmenler oldukça kötü şartlarda ve pek çok farklı türde şiddete maruz kalacak şekilde tutulmaktadır. Libya ile İtalya arasında imzalanan anlaşmalarla uzun yıllardır Libya'dan İtalya'ya yönelik düzensiz göçler engellenmeye çalışılmaktadır. Ancak göç sırasında yakalanarak gözaltı merkezlerinde tutulan insanların buralardaki durumları bu anlaşmalarda göz ardı edilmiştir. Realist bir çerçeveden sadece kendi çıkarları ile böyle bir anlaşmayı imzalayan bu devletler, insan haklarını görmezden gelmeleri sebebi ile eleştirilmektedir.

Libya'nın uluslararası hukuk tarafından kendisine tanınan yetkiler doğrultusunda göçmenleri göz altında tutması olağan bir durumdur. Ancak Libya söz konusu olduğunda konu ile alakalı birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Ülkede iki başlı bir yönetimin olması ve bunun yanı sıra pek çok yerel milis grubunun bulunması ve bunların iktidara meydan okuyacak şekilde hareket etmesi ilk sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Ulusal mutabakat hükümeti BM tarafından resmi olarak tanınan hükümet olması sebebi ile bunun göçmen gözaltı merkezleri ile ilgili karar alma yetkisinin olduğu açıktır. Ancak resmi hükümetin dışında milis gruplar tarafından da idare edilen gözaltı merkezlerinin bulunması başlı başına uluslararası hukuk tarafından konu ile ilgili çizilen sınırlar çerçevesinde sorunludur. İkinci olarak, göçmenlerin gözaltında tutulmasına yönelik yukarıda tartışılan şartlar göz önüne alındığında resmi hükümetin gözaltı merkezlerindeki kanuniliği, göçmenlerin burada tutulma süresini ve temel ihtiyaçlarını ve göçmenlerin kanuni yollara başvurma hakkını sağlaması beklenmektedir. Ancak ülkedeki savaş sebebi ile normal hayatın bile yer yer aksadığı göz önüne alındığında, resmi hükümetin bunları ne kadar yapabileceği oldukça tartışmalı bir konudur. Bu noktada yapılması gereken ilk olarak uluslararası kuruluşlarla koordinasyonu artırarak en azından resmi hükümet kontrolündeki göçmen

gözaltı merkezlerinde durumu iyileştirmek olmalıdır. Özgürlüğün en temel insan hakkı olması sebebi ile ikinci olarak yapılması gereken burada tutulan insanların bir an önce serbest bırakılması olmalıdır. Bunu sınır dışı etme ve güvenli üçüncü ülkeye yerleştirme izleyecektir. Uzun vadede ise ülkede durumun düzelmesi ile beraber gözaltına alternatif yolların izlenmesi söz konusu olacaktır.

KAYNAKÇA

- “2015 Situation Report on International Migration Migration, Displacement and Development in a Changing Arab Region International Organization for Migration”. Beirut, 2015. https://publications.iom.int/system/files/pdf/sit_rep_en.pdf.
- Aghazarm, Christine, Patrice Quesada, ve Sarah Tishler. “Migrants Caught in Crisis, The IOM Experience in Libya”. Geneva, 2012. https://publications.iom.int/system/files/pdf/migrationcaughtincrisis_forweb.pdf.
- “Annual Report of 15 January 2010”, 2015. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/102/94/PDF/G1010294.pdf?OpenElement>.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf
- Çalık, Ahmet. “Devletin Yabancıları Ülkesine Kabul Sorunu ve Son Vize Uygulamaları Üzerine Bir Not”. *Ankara Barosu Dergisi*, 1981, 41–48. <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/1981-1/4.pdf>.
- Capasso, Matteo, Jędrzej Czerep, Andrea Dessì, ve Gabriella Sanchez. “Libya Country Report”, 2019. <https://static1.squarespace.com/static/5afd4286f407b4a0bd8d974f/t/5df25c4673bd3911931d2927/1576164430045/Libya++Country+Report+Final.pdf>.
- “Desperate and Dangerous: Report on the Human Rights Situation of Migrants and Refugees in Libya”, 2018. <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/LY/LibyaMigrationReport.pdf>.
- Enes Beşer, Mehmet, ve Fatimah Elfeitori. “Libya Detention Centres: A State of Impunity”. Ankara, 2018. <https://aybu.edu.tr/gpm/contents/files/550Libya-Detention-Centres.pdf>.
- “Global Detention Project Annual Report 2019”, 2019. <https://www.globaldetentionproject.org/global-detention-project-annual-report-2019>.
- Gül, Engin. “Görmezden Geline Trajedi: Libya’da Göçmen Gözaltı Merkezleri”. *Perspektif*, 01 Kasım 2017. <https://perspektif.eu/2017/11/01/libya-goecmen-goezalti-merkezleri/>.
- “Immigration Detention And Alternatives to Detention”. Erişim 01 Eylül 2020. https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ODG/GCM/IOM-Thematic-Paper-Immigration-Detention.pdf.
- “International Standards On Immigration Detention And Non-Custodial Measures, International Migration Law Information Note”, 2016. https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ICP/IML/IML-Information-Note-Immigration-Detention-and-Non-Custodial-Measur.
- “Italy: Halt Abusive Migration Cooperation with Libya ”. *Human Rights Watch*, 2012. <https://www.hrw.org/news/2020/02/12/italy-halt-abusive-migration->

cooperation-libya.

“Italy: ‘Historic’ European Court Judgment Upholds Migrants’ Rights”. *Amnesty International*, Şubat 2012. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2012/02/italy-historic-european-court-judgment-upholds-migrants-rights/>.

“İtalya-Libya göç anlaşmasının yıl dönümünde korkunç koşullarda mahsur kalan mülteciler serbest bırakılmalı”. *Uluslararası Af Örgütü*, 01 Şubat 2018. <https://www.amnesty.org.tr/icerik/italya-libya-goc-anlasmasin-yil-donumunde-korkunc-kosullarda-mahsur-kalan-multeciler-serbest-birakilmali>.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf

Karasapan, Omer. “Libya and Its Migrants Confront New Threats”. Brookings, 20 Mayıs 2020. <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2020/05/20/libya-and-its-migrants-confront-new-threats/>.

“Libya’s Migrant Report:Round 30”. Tripoli, 2020. https://displacement.iom.int/system/tdf/reports/DTM_R30_Migrant_Report.pdf?file=1&type=node&id=906.

“Libya’s Migrants and Refugees With Tuberculosis ‘Left to Die’ in Detention Centres”. *UN News*, 07 Haziran 2019. <https://news.un.org/en/story/2019/06/1040011>.

“Libya 2016 Migration Profiles&Trends”, 2016. https://migration.iom.int/docs/DTMLibya2016_Migration_Profiles&Trends.pdf.

Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallar,
<https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/876b6--Mahpuslarin-Islahi-Icin-Asgari-Standart-Kurallar.pdf>

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>

XChange. “Libyan Detention Centers: A Legal Analysis”. Erişim 01 Eylül 2020. http://xchange.org/map/Libya_DC.html.

“Migration Profile Libya”, 2013. http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm.

New York Declaration for Refugees and Migrants, Madde 33, https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/71/1

“No Escape From the Hell: EU Policies Contribute to Abuse of Migrants in Libya | HRW”, 2018. <https://www.hrw.org/report/2019/01/21/no-escape-hell/eu-policies-contribute-abuse-migrants-libya>.

Palm, Anja. “The Italy-Libya Memorandum of Understanding: The baseline of a policy approach aimed at closing all doors to Europe? – EU Immigration and Asylum Law and Policy”. *Istituto Affari Internazionali*, 2017. <file:///C:/Users/AyşenurAygül/Downloads/TheItaly-LibyaMemorandumofUnderstandingThebaselineofapolicyapproachaimedatclosi>

ngall.pdf.

Pazarcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk Dersleri II*. Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1989.

Perruchoud, Richard, ve Jillyanne Redpath-Cross. *Glossary on Migration*. 2. baskı. Geneva: IOM, 2011. https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml25_1.pdf.

“Press Briefing Note on Libya”. Geneva, 2019. <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=24681&LangID=E>.

Puthoopparambil, Soorej J., Beth M. Ahlberg, ve Magdalena Bjerneld. “It is a thin line to walk on”: Challenges of Staff Working at Swedish Immigration Detention Centres”. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being* 10, sayı 1 (2015). <https://doi.org/10.3402/qhw.v10.25196>.

“UNHCR Update: Libya 17 July, 2020”, 17 Temmuz 2020. [https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNHCR Libya Update 17 July 2020.pdf](https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNHCR%20Libya%20Update%2017%20July%202020.pdf).

Yalçıntaş Deli, Simin. “Uluslararası İnsan Hakları Ve Mülteci Hukuku İle 6458 Sayılı Kanuna Göre Sığınmacıların İdari Gözetimi”. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, 2020. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/71307/616747.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Working Group on Arbitrary Detention, Annual Report of 15 January 2010, U.N. Doc. A/HCR/13/30, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/102/94/PDF/G1010294.pdf?OpenElement>

Ayşenur Aygül, Göç Araştırmaları Vakfı bünyesindeki Türkiye Göç Araştırmaları Merkezi'nde araştırmacıdır. 2017'de Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve 2020'de Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde yine aynı bölümde yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. Türk vatandaşlık hukuku, Yabancılar Hukuku, Turkuaz Kart, Ortadoğu'da göç alanlarında çalışmalarını sürdürmektedir.